

ÜNİVERSİTELERİN PLANLAMA VE EKONOMİK SORUNLARI

Dr. Mahmut ÂDEM

Türkiye'de 1968 öğrenci olaylarının su yüzüne çıkardığı üniversite sorunları üzerine çok şeyler yazıldı. Ama anılan sorunlar dört yıldır bir çözüme bağlanamadı. Uzun süredir tartışılan bu sorunlar, özellikle ekonomik ve planlama yönleri konusunda bilimsel ve ciddi bir araştırma yapılmamıştır.¹ 1969 yılında toplam kamu harcamalarının hemen hemen % 6,5'ini ve toplam kamusal eğitim harcamalarının yaklaşık olarak üçte birini harcayan yüksek öğretimin ekonomik ve planlama açısından incelenmemiş olması, 1961 Anayasasıyla benimsenen planlı kalkınma politikasına ters düşmektedir.

Bu yazıda, genel anlamda üniversite planlaması ve üniversitelerimizin ekonomik sorunlarına değinilecektir.

I- ÜNİVERSİTELERİN PLANLAMA SORUNLARI

Üniversite Kavramı

Gerek UNESCO, gerek OCDE'nin sınıflandırmalarına göre, Üniversite lise öğretimi üstüne 3-7 yıllık öğretim veren kurum olarak kabul edilmektedir. Bu tanıma göre, Birleşik Amerika'daki üniversite öncesi öğretim veren «Junior College»ler üniversite kavramının dışında kalmaktadır.² Ancak, Prof. Seha L. Meray'ın da değindiği gibi³, çeşitli ülkelerde üniversite sözcüğüne verilen anlamlar arasında bazı ayırtılar, hatta

¹ Kjell EIDE, «The Cost Structure of Turkish Higher Education» DPT-SPD, Ankara, Ekim, 1969 adlı yayını hariç tutulursa. Bu yayını da Türkçe olmadığı için yararlanma sınırlı kalmıştır.

² Victor G. Onushkin, *La Planification du Développement des Universités I*, Unesco-IIPE, Paris, 1971, s. 13

³ Prof. Seha L. Meray, Üniversite Kavramları ve Modelleri, *A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXVI No. 1, Mart 1971, s. 13-66

geleneksel değerlendirme biçimleri vardır. Söz gelimi Fransa'da, Yüksek Öğretmen Okulu (Ecole Normale Supérieure), Ulusal Yönetim Okulu (Ecole Nationale d'Administration), Teknik Okul (Ecole Polytechnique) vb, okullar fakültelerin üstünde öğretim veren kurumlar olarak görülmektedir. Fransa'da üniversiteler eğitimde eşitlik, kitle eğitimi ve siyasal iktidarlara göre özgürlük ilkelerini benimserken, bu Büyük Yüksek Okullar (les Grandes Ecoles) eğitimde etkinlik, girişte sıkı seçim ve siyasal, ekonomik ve toplumsal çevrelerle olan ilişkileriyle de üstünlüklerini bir ölçüde kabul ettirmişlerdir. Hatta bu okullar, fakültelerin öğretim personelinin de yetiştirirler.⁴

Türk yüksek öğretim düzeni ise, Üniversiteler, Akademiler ve Yüksek Okullardan oluşur. Fransız dizgesinden farklı yönü, yüksek okulların pek az fakültelerle aynı düzeyde, çoğu kez de altında öğretim veren kurumlar olarak kabul edilmesidir. Buna göre, nicel ve nitel yönüyle Türkiye'de üniversiteler Türk yüksek öğretiminin doruğunda kabul edilmektedir. Öte yandan, gerek öğrenci sayısı, gerek bütçeleri açısından da üniversiteler yüksek öğretimimizin büyük bir kısmını oluşturmaktadırlar. Bu nedenle, bu yazıda daha çok üniversitelerimizin sorunları tartışılacaktır.

Planlama Kavramı

İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllardan beri planlamanın pek çok tanımı yapılmıştır. C.A. Anderson genel anlamda planlamayı, «bazı amaçlara ulaşmak için, gelecekte uygulanacak bir dizi kararları hazırlamaktan oluşan bir süreç» olarak tanımlamıştır. Buna göre, planlama başlıca şu öğeleri içerir:

- Planlama geleceğe yönelik bir çalışmadır.
- Planlama daha çok eylem üzerinde duran bir uygulamadır.
- Amaç edinilen bir erek olduğuna göre, planlama tartışılmış bir çaba ister.
- Planlama birbirine bağlı bir dizi kararları birlikte getirir.
- Bu kararlarda planlama öğelerinin uyumu aranır.
- Planlama sınırlı kaynakların çeşitli programlar arasında dengeli bölünüşünü, yani maliyetleri dikkate almak zorundadır.⁵

⁴ Charles DEBBASCH, *l'Université Désorientée*, P.U.F. Paris, 1971, s. 119

⁵ C. A. Anderson, *Principes de la Planification de l'Éducation - Le Contexte Social de la Planification de l'Éducation*, UNESCO-IIPE, Paris, 1968, s. 10

Universiteyi de kapsamına alan en geniş anlamda eğitim planlaması, açıkca tanımlanmış amaçlara uygun olarak bireyin mevcut yeteneklerini geliştirmek ve ülkenin toplumsal, kültürel ve ekonomik kalkınmasına yardım edecek eğitim olanağını tüm nüfusa sağlamak için kamu oyunun katılması ve desteği ile, kamu kesimi için olduğu kadar özel eğitim kesimi için de geçerli, toplumsal araştırma yöntemi ve ilkelerinin ve eğitimbilimsel (pedagojik) tekniklerin eşgüdümlü uygulanmasını içeren sürekli, yönetsel, ekonomik ve malî bir süreçtir.⁶

Bu tanıma göre bugünkü Türk Üniversitesinin evrimi, temel amacı belirlenmemiş, planlanmamış ve bütünleştirilmemiş bir girişim görünümündedir. Oysa 1961 Anayasası, ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmayı plana bağlamıştır.

«İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevidir» (mad.41).

«İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir» (mad.129)

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları Anayasanın öngördüğü biçimde insangücü gereksinmelerine yönelik bir yüksek öğretim planlaması getirmiştir. Ama üniversitelerimiz, özellikle klasik üniversitelerimiz, bu plan disiplini bir türlü benimseyememiş ve dolayısıyla kendilerini yenileyememişlerdir. Bunun nedenlerinden bazıları şöylece sıralanabilir:

1 — Yasaların tanıdığı yetkiye dayanarak üniversiteler birbirlerinden özgür hareket etmiş, ortak bir planlama örgütü kuramamışlardır.

2 — Üniversitelerin geleneksel yapısı ve öğretim üyelerinin çeşitli iş ilişkileri nedeniyle bazı alanlarda günümüzün gereksinmelerini karşılayacak çağdaş yapıya yeni yüksek öğretim kurumları açılması önlenmiştir.

3 — Bazı durumlarda, üniversite özerkliğini değişik yorumlama ve üniversite-hükümet ilişkilerinin işbirlikçi nitelikte olmamasından dolayı üniversite yasalarını yeniden düzenleme son derece yavaş ve güç işlemektedir.

4 — Üniversite gelişmesinin en başta gelen öğelerinden biri olan öğretim üyesi yetiştirilmesinin uzun dönemli planlamayı zorunlu kılması,

⁶ M. Âdem, A. Ü. Eğitim Fakültesi, *Eğitim Planlaması Ders Notları (teksir)* 1971-1972 s. 12

siyasal iktidarların konuya gereken ilgiyi göstermemesi, öğretim kadrosu çok zayıf üniversitelerin doğmasına yol açmıştır. Son yıllarda yüksek öğretime giderek artan eğitim istemi de kısa dönemli tedbirler alınmasını zorunlu kılmış, uzun dönemli çözüm yollarının aranmasını bir ölçüde önlemiştir.

5 — Üniversitelerin özerklik konusunda gösterdikleri titizlik gelişmelerini bazen ters yönde etkilemiştir. Ulusal düzeyde bir örgüt kurma ve bunun kararlarına uyma konusunda direnme olmuştur.⁷

Kendi kendilerini yenileyememiş bu üniversitelerimizde, klasik üniversitelerin tüm özelliklerini gözlemek mümkündür.

Klasik Üniversitelerin Başlıca Özellikleri

1 — Eski gelenekler, üniversitenin yaşantı ve gelişmesinde çok etkindirler. Çoğu kez bu, süredurumlarının (ataletlerinin) temel nedenidir.

2 — Üniversitelerde ya da onları planlamakla yetkili organlarında «gelişme» sözcüğünden nitel değişikliklerden çok, nicel bir artış anlaşılmaktadır.

3 — Genellikle, üniversitenin çeşitli işlevlerinin, çok hızlı değişen çevreye uyumunu sağlamak için bilerek pek az çaba harcanmıştır.

4 — Üniversiteler ve siyasal iktidarlar üniversitenin iç değişmelerine, özellikle öğrencilere ve davranışlarına gereken önemi vermemektedirler.

5 — Ne ulusal, ne de kurumlar düzeyinde çok yönlü ciddi bir üniversite planlaması yapılmamıştır⁸

Bu özellikleriyle klasik üniversite, değişen dünyanın gereksinmelerini karşılayamamaktadır. Acaba Türk Üniversitesinin ayak uyduramadığı değişiklikler nelerdir?

Her şeyden önce, çağdaş üniversitenin felsefesi eğitimin demokratlaştırılması olmalıdır. Üniversite seçkin yönetici yetiştirmenin yanında kitle eğitimi de vermelidir. Türkiye’de Üniversite Üniversite olduğundan beri kendi içinde ve çevresiyle ilişkilerinde çok önemli değişiklikler olmuştur.

Üniversite dışı değişiklikler(8), teknolojik ve bilimsel devrim sonucu sanayi ve tarımın yapısı, dinamikliği, yeni bilim dallarının ve televizyon,

⁷ Başbakanlık DPT-SPD, Planlama Şubesi, *Yüksek Öğretim Çalışması*, Ankara, 1969 (yayınlanmamış bir rapor) s. 3

⁸ Victor G. Onushkin *a.g.e.* s. 14-15

radio gibi yayın araçlarının hızla gelişmesi, çeşitli alanlarda giderek artan yüksek nitelikli uzman işgücüne olan istem vb. den oluşmaktadır. Ayrıca, yüksek nitelikli işgücünün bilgilerini yenilemek ve artırmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bunu ancak çağdaş üniversite başarabilir.

Üniversitenin çevresi ile ilişkileri(8) de son derece önemlidir. Gelişen ekonomik ve toplumsal düzende, üniversitenin sorumlukları da artmıştır. Üniversitelerimiz araştırmalarını ülkemizin çeşitli toplumsal, ekonomik, kültürel vb. sorunlarına yöneltilmelidirler. Çünkü çağdaş üniversitenin işlevi, önce kendini yenilemek, öğretim kadrosunu iyi yetiştirmek, sonra bilimsel araştırmaların ışığı altında toplumun çözüm bekleyen sorunları üzerine eğilmek, yerinde ve zamanında sorumluları uyarmaktır. Üniversitenin yeni işlevlerinden biri de hükümet, sanayi, tarım ve öteki kesimlerin danışmanı olmasıdır. Böylece, üniversitenin kamu kesiminde olduğu kadar özel kesimde de etkileri giderek artmaktadır.

Bugünkü durumda üniversitelerimizin bu görevleri başarabilmeleri olanaksızdır. Çünkü, boyutları hızla artan bilgi yığını, sınırlı öğrenim süresi içinde öğrencilere yeterince öğretilmemektedir. Uzmanlık alanlarının giderek çoğalmasına karşılık üniversitelerimiz nicel ve nitel yönden öğretim personeli, donatım ve malî olanaksızlıklar içinde bulunmakta, ülkemizin gereksinmelerini tam olarak karşılayamamaktadırlar. Öte yandan, üniversitelerimiz klasik yönetim yöntemlerinden bir türlü kurtulamamış, çağdaş işletmecilik düzenini benimseyememişlerdir. Türk Üniversitesi gelişen ekonomimizin her kesiminde araştırma tekniklerini sanayileştirememiştir. Söz gelimi, bilimsel araştırma yöntemlerinin ulusal ekonomimizin tümüne uygulanması ve daha etkin kılınması için bilgisayarlar gibi çağdaş teknolojik yöntemlerden daha fazla yararlanılamaması büyük bir eksikliktir. Hiç kuşkusuz, ülkemizde toplumsal, siyasal, ekonomik vb. koşullar yaratılmadan herşeyi üniversiteden beklemek olanaksızdır. Ama üniversitelerin de bu koşulların yaratılmasında öncülük etmeleri gerekir. Bütün bunlar birlikte, üniversite planlamasının temelini oluştururlar. En uygun üniversite planlaması, ülkemizde olduğu gibi her üniversitenin bireysel girişimleriyle değil, ulusal düzeyde bir örgüt içinde bütünleşerek dolaşısıyla kalkınma planı içinde bütünün ayrılmaz bir parçası olarak gerçekleşebilir.

Üniversite Planlaması, en az iki düzeyde incelenebilir: Ulusal ve kurumsal. Her üniversite ya da fakültenin gelişme planı makro düzeyde Türk üniversite planı ile uyumlu olmalıdır. Yani her üniversite ya da fakültenin planı hazırlanırken, öteki kurumların planları ile ilişki kurulmalıdır. Öte

yandan üniversite planı, genel kalkınma planı ile bütünleşmelidir. Burada üniversite ile öteki ekonomik kesimlerin gelişimi dikkate alınacaktır. Ancak o zaman, ulusal ekonominin yüksek nitelikli insangücü gereksinimleri ve toplumsal eğitim istemine göre üniversitelerimizin dengeli gelişme planları yapılabilir.

Böyle bir gelişimin sağlanması için, genel kalkınma planında olduğu gibi üniversite planının da aşağıdaki noktaları içermesi gerekir:

— Son on yıllık dönemde gerçekleştirilen nicel ve nitel amaçların kaynaklara göre bölünüşünün saptanması.

— Gelecek on-onbeş yıl için kesin amaçların belirlenmesi ve kaynakların bu amaçlara göre çeşitli kesimlere bölünüşü.

— Planın uygulanması sırasında yeniden gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi.

Belirtilen noktaların kuramdan uygulamaya dönüştürülebilmesi için, iyi işleyen bir bilgi toplama ve değerlendirme dizgesine gereksinme vardır. Ayrıca, plan amaçlarının tahmini için belirli ölçütlerin kabul edilmesi, en başta yapılması zorunlu olan işlerden biridir. Bundan üniversite planlamasının şu temel öğeleri anlaşılmalıdır:

— Üniversiteye girecek öğrenci sayısı.

— Öğretim üye ve yardımcıları sayısı, kamu kesimi ve özel kesimde bu görevler için mevcut nitelikli insangücü sayısı.

— Öğretim, araştırma ve öteki çalışmalar için gerekli bina ve alan.

— Malî olanaklar ve bunları artırmanın mümkün olup olmadığı. Bu noktalar planın amaçlar bölümünde açıklığa kavuşturulmalıdır.

Üniversite Planının Amaçları

Amaçları açıkça belirlenmemiş bir planın anlamı yoktur. Ülkemizde yapılması düşünülen reformlar yönünden bu nokta çok önemlidir. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma planlarında üniversite planının amaçları kesin çizgilerle saptanmamıştır. «Meslekî ve teknik öğretime öncelik verilecektir» gibi boş bir ifade neye yarar? Eğer bu öncelik sayısal olarak belirlenmemişse, o zaman siyasal iktidarlar bu amaçları istedikleri yönde değiştirirler. Nitekim, son on yıllık evrim bu yönde örneklerle doludur. Söz gelimi, 1965-1968 döneminde % 100 teknik bir kurum olan İstanbul Teknik Üniversitesinin, öğrenci sayısının düzenli artmasına karşılık, personel, cari ve toplam harcamalarının (1963 sabit fiyatlarıyla) giderek azal-

dığı görülmektedir. Buna karşılık, yaklaşık olarak % 60 oranında teknik sayılabilecek Orta Doğu Teknik Üniversitesi harcamalarının evrimi daha hızlı ve düzenli olmuştur.⁹ Öteki öğretim düzeylerinde de benzeri bir «den-
gesiz gelişim»e Nejat Erder değinmektedir.¹⁰ Aynı gözlem Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı tasarısında da doğrulanmaktadır. «Özellikle İmam Hatip okullarının II. dönemindeki kayıt artışları en yüksek düzeye ulaşmış, 1963-64 ve 1971-72 dönemleri arasında öğrenci artışı % 611,5 olmuştur»¹¹

Ekonomik kalkınma planı için olduğu kadar, üniversite planında da kesin amaçların önceden belirlenmesi zorunludur. Bu amaçlardan bazıları şunlar olabilir:

- Meslekî, toplumsal çevre, yaş, cinsiyet vb. arasındaki ilişkiler de dikkate alınarak öğrenci sayısının ve bilgi düzeylerinin artırılması.
- Öğrenim düzeyi, bilim dalı, yaş, cinsiyet vb. yönleriyle öğretim kadrosunun saptanması.
- Öğretim üyesi/öğrenci ilişkilerinin iyileştirilmesi.
- Öğretimin verimliliğini artırmak için daha etkin öğretim araç ve yöntemlerinden yararlanma yollarının araştırılması.
- Öğrenciler araştırma kapasitelerinin geliştirilmesi için öğretimin en son araştırma sonuçlarına dayandırılması ve yaparak öğretme yöntemlerinin benimsenmesi ve uygulanması.
- Araştırmaların bilimselliği açısından uluslararası ölçünlerin benimsenmesi ve ona göre değerlendirilmesi.

Yukarda özet olarak belirtilen plan amaçlarının gerçekleşmesinde yeğlenebilecek çeşitli planlama yaklaşımları vardır. En çok tartışma konusu olanlar ve uygulamada yararlanılanlarla yetinilecek olursa, bu yaklaşımlar üç çeşittir ve sırasıyla şöyledir:

1 — *Toplumsal istem yaklaşımı*: Bu yaklaşımın temel ilkesi, yüksek öğretimin demokratlaştırılması, eğitimde eşitliğin sağlanmasıdır. Bu yaklaşım eğitimi bir tüketim malı kabul eder.

⁹ M. Âdem, *Les Aspects Economiques de l'Enseignement Supérieur en Turquie 1960-1969* E.P.H.E. (Sorbonne) Paris, Avril 1971, doktora tezi (teksir) s, 334

¹⁰ Nejat Erder, *Les Problèmes d'Ordre Politique Relevés par l'Analyse des Dépenses d'Enseignement en Turquie* Doc. DAS/EİD/69.34 OCDE, 1970 s. 16

¹¹ Başbakanlık, DPT, *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-77*, Ağustos 1972 Ankara s. 12

2 — *Nitelikli İnsangücü Gereksinimleri Yaklaşımı*: İnsangücü yaklaşımının temel ilkesi de, ekonominin her düzeyde nitelikli insangücü gereksinmesini karşılamaktır. Bu yaklaşımı en çok kalkınmakta olan ülkelerle sosyalist ülkeler uygulamaktadırlar.

3 — *Eğitsel verimlilik yaklaşımı*, toplumsal istem yaklaşımının tam tersine ekonomik rantabilite ölçütlerine dayanır. Gerek yatırımlarla gerçekleşen amaçları maliyetlerle karşılaştırarak, gerek eğitim kesimindeki verimlilik oranını öteki ekonomik kesimlerin verimlilik oranıyla karşılaştırarak ekonomik anlamda eğitimin verimliliğini ölçer. Yatırım ödeneklerinin ayrılması da bu ölçüye göre saptanır. Çünkü, bu yaklaşım eğitimi bir yatırım kabul etmektedir.

Kuşkusuz bu yaklaşımlardan hangisi benimsenirse benimsensin uygulama sırasında deneysel, ekonometrik, matematiksel vb. yöntemlerden de yararlanılabilir.

Planın uygulanması, planlama sürecinin kesinlik kazanmış bir evresidir. Bir planın süreklilik göstermesi ve etkin olması, kısa ve orta dönemli planların uzun dönemli planlarla uyumunun sağlanması ile mümkündür. Dört-beş yıllık üniversite öğretimi söz konusu olduğu zaman, orta dönemli beş yıllık bir planla yetinilemez. Üniversite planı en az on-onbeş yıllık perspektif içinde hazırlanmalıdır.

Gerçekte plan, üniversiteler ve aynı üniversitenin fakülteleri arasında kaynakların dengeli biçimde bölünüşünü, bu kurumların yeni işlevlerine uygun işlemesini sağlamayı amaç edinir. Ayrıca, ekonomik ve toplumsal kalkınma için saptanmış amaçlara ulaşılmasında üniversitenin de kendine düşeni yapması gerekir. Yoksa, bugün ülkemizde olduğu gibi, bazı bilim dallarını bitirenler iş piyasasının istemini karşılayamazken, öteki bazı bilim dallarını bitirenlerin de işsiz kalmasından kaçınılamaz. Bu görüş açısından, Türk üniversiteleri dengesiz gelişmenin en güzel örneğini vermektedirler.

Bir üniversite planının gerçekleşmesi, esnek olmasına, gerektiğinde düzeltilebilmesine bağlıdır. Buna, eski üniversitelerimizin yenilenmesi için hazırlanacak planda, özellikle yer verilmelidir. Bu da ancak iyi işleyen bir bilgi toplama dizgesinin kurulması ve sorumluların yararına sunulması ile sağlanabilir. Yukarıda değinildiği gibi, son yıllarda çağdaş üniversitenin çevresi ile ilişkileri çok artmıştır. Yetersiz bir bilgi toplama dizgesi bu ilişkileri güçleştirebilir. Bir üniversite bilgi toplama dizgesini Belçika'da Louvain Katolik Üniversitesi 1968'de denemeye başlamış ve bugüne

dek iyi sonuçlar almıştır.¹² Bunun için önce, üniversitenin yakın çevresiyle ilişkilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bunlar kısaca şöyle sıralanabilir:

1 — Üniversite ve üniversiteye öğrenci hazırlayan orta dereceli okullar-bizde liseler-arasındaki ilişkiler: Ülkemizde anılan kurumlar arasında hiçbir ilişkinin olmadığını söylemek abartma olmaz.

2 — Üniversite ve hükümet arasındaki ilişkiler: Bu ilişkilerin de iyi işlemediğine daha önce değinilmişti.

3 — Üniversite ile üniversiteyi bitirenlerin hizmetinden yararlanan kuruluşlar arasındaki ilişkiler: Burada söz konusu olan, Üniversitenin kamu kesimi ile olduğu kadar özel kesimle-özellikle sanayi ve tarımla-olan ilişkilerdir. Bu ilişkilerin de iyi işlediğini kanıtlamak biraz güçtür.

Söz gelişi, üniversitelerin hizmetçi eğitime katkıları hemen hemen hiç olmamaktadır. Üniversiteyi bitirmiş orta okul, lise öğretmenlerinin hizmetçi eğitimleri, bilgilerini yenilemek için düzenlenen kurslar Eğitim Enstitülerinde yapılmaktadır. Öte yandan, üniversitelerde ders programları, öğrencilerin çalışacağı kamu kuruluşları ve özel girişimlerin görüşleri de alınarak saptanmamaktadır. O zaman, bir çok üniversite mezunlarının iş bulamaması, yetiştikleri alandan başka alanlarda çalışmalarını bu işbirliği eksikliğinin doğal bir sonucu olmaktadır. Mezunları iş bulamayan, ya da kendi alanlarında çalışmayan üniversitenin verimliliği nedir?

4 — Üniversite ile üniversitede yapılan araştırmalardan yararlanan kurumlar arasındaki ilişkiler: Bu konuda da yukardaki görüşler tekrarlanabilir.

Görülüyor ki, çağdaş üniversitenin işlevleri çok ve karmaşıktır. Bunların herbirinin açıklığa kavuşturulması için, iyi işleyen bir bilgi toplama dizgesine büyük gereksinme vardır. Ancak, böyle bir dizge yardımıyla her düzeyde (bölüm, kürsü, enstitü, yüksek okul, fakülte, üniversite..) gerçekçi kararlar alınması ve uygulanması sağlanabilir.

Bugün kendi çalışmalarını konusunda yeterli bir bilgi toplama dizgesine sahip olan üniversiteler, değil Türkiye’de, ileri Batı ülkelerinde bile parmakla gösterilecek kadar azdır. Hele üniversitenin çevresi ile ilişkileri konusundaki bilgiler daha da yetersizdir. Bazen de, gereğinden çok bilgi vardır, ama bunlardan planlama ve yönetim sürecinde yararlanıldığı pek az görülmektedir.

¹² L. Boxus, A. Gysels et P. Walckiers *Organisation d'un Sous-Système d'Information "Etudiants"* Université Catholique de Louvain, Louvain, 1968.

İyi bir bilgi toplama dizgesi, üniversite çalışmalarının nicel olduğu kadar, nitel yönlerini de yansıtmalıdır. Nitel göstergeler, özellikle yöneticilerin temel uğraşısı olması gereken öğretimin niteliğinin değişen istemlerle uyumunu sağlayacak biçimde olup olmadığını, bilimsel araştırma düzey ve niteliği, öğretim kadrosunun akademik düzeyi vb. konuları kapsamalıdır.

Hem nicel, hem de nitel yönleriyle bir üniversite planı yapılabilmesi için, bir göstergeler dizgesi hazırlanmalıdır. Bu dizge şu noktaları içermelidir:

- Üniversiteye giriş.
- Öğretim ve yetiştirme.
- Araştırma.
- Öğrenci kadrosunun yapısı.
- Öğretim kadrosunun yapısı.
- Üniversite mezunlarının istihdam sorunları.
- Öğretim ve araştırma alanı ve donatım.
- Malî ve ekonomik olanaklar ve kullanılışları.
- Karşılanmış ve karşılanmamış yüksek nitelikli insangücü istemi.
- Uzmanlık dallarına göre isteme oranla mezun sayısı.
- Öğretim üyesi ya da öğretim kadrosu/öğrenci oranı.
- Öğrenimini yarıda terkedenler ve sınıfta kalanların sayısı ve nedenleri.
- Araştırma yapan, ya da lisans-üstü öğrenci sayısının tüm öğrenci sayısına oranı.
- Uluslararası ölçünlere uygun olarak tamamlanmış araştırmaların başlanmış araştırmalara ve araştırmacılara oranı.
- Öğrenci başına meslekî kitap sayısı.
- Her öğretim kurumunda ve öğrenci yurtlarında bir öğrenciye düşen alan.
- Mezun öğrencinin birim maliyeti, ya da yetişme maliyet fiyatı.¹³

Öyleyse, önce genel üniversite planlamasının temel ilkeleri saptanmalı, sonra da bunlar için belli ölçütler hazırlanmalıdır. Bir üniversitenin çalışmaları değerlendirildiği zaman, sanayi girişimleri için geçerli olan ölçütler (örneğin ekonomik fayda) her zaman ve aynı derecede eğitim ekonomisinde geçerli olmayabilir. *Üniversite için temel ilke nitelik olmalıdır.* Ancak, niteliğin nicel olarak ölçülmesi bazı güçlükler ortaya çıkar-

¹³ Victor G. Onushkin *a.g.e.* s. 26

maktadır. Özellikle eski üniversitelerimizin yenilenmesi için nicel gelişmelerden çok, nitel gelişmeler sağlanması da zorunludur.

Sorunlara çözüm bulmak için, üniversite planlama sürecinin çözümlenmesi yeterli değildir. Bu sorunlardan sorumlu bir örgüt kurulmamişsa-ülkemizde olduğu gibi-üniversite planının başarıya ulaşması düşünülemez. Ayrıca, çok çeşitli üniversite sorunlarına tek bir çözüm yolu önermek olanaksızdır. Genel çerçevede içinde, özel koşullar da dikkate alınmalıdır.

Yönetmel yapılar da zaman zaman gözden geçirilmelidir. Özellikle Anglosakson üniversiteleri ve Orta Doğu Teknik Üniversitemizdeki deneyler «karma kurullar»ın üniversite planlamasında etkili olduğunu kanıtlamaktadır. Bu kurullarda, üniversite ile dolaysız ilişkisi olanlar kadar, dolaylı ilişkisi olanlar (sanayi, tarım, hükümet temsilcileri gibi) da bulunmalıdır.

Üniversite planlaması ve yönetimi açısından çok önemli bir başka konu da bir üniversitenin optimal büyüklüğüdür.

Çağdaş Bir Üniversitenin Optimal Büyüklüğü

Günümüzde bir üniversitenin öğrenci sayısı 1967/68 öğretim yılındaki Paris Üniversitesi (Sorbonne) gibi 140.000 mi, ya da Batı Almanya Üniversiteleri gibi 8.000—10.000 mi olmalıdır?¹⁴ Üniversitelerin büyük ya da küçük olması yönetsel ve ekonomik açıdan ne gibi sorunlar ortaya çıkarır? Gerçekte, üniversitelerin optimal büyüklüklerini ne yalnız başına yönetsel, ne de ekonomik ölçütler belirlemektedirler. Öğretimin verimliliği de başlı başına bir ölçüttür. Ayrıca, üniversitelerin kürsü ya da bölüm gibi yapısal durumları da çok önemlidir. Makro açıdan, söz gelimi 500-1000 öğrencisi olan üniversitelerde öğrenci başına birim maliyet, 10.000-15.000 öğrencisi olanlara göre çok yüksek olur.¹⁵ Birleşik Amerika'da Kaliforniya Üniversitesinde «hiçbir üniversite biriminin 27.500 öğrenciyi aşmaması kararlaştırılmıştır. Eğer, söz gelişi Berkeley ya da Los Angeles öğrenci sayısı 27.500'ü aşarsa yeni kampüsler kurmak gerekecektir» denilmektedir. Ayrıca, Kaliforniya Üniversitesi yetkilileri «Öğrenci sayısının 27.500'den fazla olması üniversitenin değerini düşürüyor» görüşünü benimsemektedirler¹⁵

¹⁴ Büyük Alman Üniversiteleri grubunda 22.000 öğrencisi ile Münih, 18.000 öğrencisi ile Cologne başta gelmektedir. Bochum'da yeni kurulan üniversite için amaç edinilen optimal öğrenci sayısı 18.000 dir. Bkz: *Innovation dans l'Enseignement Supérieur, Trois Universités Allemandes* Par E. Böning et K. Roeloffs, OCDE, Paris, 1971 s. 58

¹⁵ *Aspects Economiques de l'Enseignement Supérieur*, OCDE, Paris, 1964 s. 31

Öte yandan, 1968 yılı öğrenci hareketlerinden hemen sonra çıkarılan Reform Yasası (Loi d'Orientation) ile bölünen Fransız üniversitelerinin, Sorbonne dahil, ortalama öğrenci sayısı 3.000-18.000 arasında değişmektedir.

Türkiye'de İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi gibi büyük üniversitelerin daha fazla yönetim ve verimlilik sorunlarıyla karşılaştıkları bilinmektedir. Buna karşılık Çizelge 1'de görüleceği gibi, küçük üniversitelerimizde öğrenci başına birim harcamalar çok yüksek olmaktadır.

ÇİZELGE 1
Türk Üniversitelerinde Öğrenci Sayısı ve Öğrenci Başına Birim
Cari Harcamalar (1963 sabit fiyatlarıyla) TL. (16)

	1959/60	1965/66	1968/69 (*)
Ankara Üniversitesi			
Öğrenci sayısı	14.842	18.568	18.764
Birim harcamalar	3.189	3.822	4.349
İstanbul Ün.versitesi			
Öğrenci sayısı	20.749	27.991	33.425
Birim harcamalar	2.248	2.563	2.826
İstanbul Teknik Üniversitesi			
Öğrenci sayısı	3.885	4.370	5.456
Birim harcamalar	7.839	8.670	7.333
Ege Üniversitesi			
Öğrenci sayısı	1.112	1.635	2.677
Birim maliyet	16.421	21.968	15.659
O.D.T.Ü			
Öğrenci sayısı	473	3.495	5.052
Birim harcamalar	29.493	16.154	10.560
Hacettepe Üniversitesi			
Öğrenci sayısı	—	836 (**)	2.662
Birim harcamalar	—	48.320	22.068
Atatürk Üniversitesi			
Öğrenci sayısı	—	1.358	2.002
Birim harcamalar	—	9.106	13.017
Karadeniz Teknik Üniversitesi			
Öğrenci sayısı	—	363	774
Birim harcamalar	—	10.756	9.642
Toplam Ü. öğrenci sayısı	41.285	57.780	70.812
ortalama birim harcamalar	3.212	4.870	5.695

* Geçici rakamlardır

** Ankara Üniversitesinin bir fakültesidir

¹⁶ Bu Çizelge a.g. tezimizden alınmıştır.

Çizelgede görüldüğü gibi, son on yıllık dönemde (1960-1969) 1.112 öğrenciden 3.000 öğrenciye ulaşamamış Ege Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesinden sonra en pahalıya mal olan üniversitemizdir. Buna karşılık, personeline öteki üniversitelerden daha çok aylık ödemekte olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi ise öğrenci sayısının son derece düzenli artmasının sonucu birim maliyetini 29.493 liradan 10.560 liraya düşürebilmiştir. Yeni kurulmuş bir üniversitenin optimal büyüklüğe en geç on yıl içinde ulaşamaması, ekonomik açıdan kaynakların etkin biçimde kullanılmadığının ve dolayısıyla verimli olmadığına kanıtıdır. Kuşkusuz bu nedenle, 1961/62 öğretim yılından başlayarak hizmete açılan, ya da açılması öngörülen on yeni İngiliz üniversitesinden herbirinin, onuncu yılın sonunda en az 3.000 öğrencilik bir kapasite ile öğretim yapmaları önerilmişti. Dönem sonunda hepsi bu sayıyı aşmıştır. Açılan on yeni üniversiteden Warwick Üniversitesinin en son evrede ulaşacağı kapasite de 15.000-20.000 olarak saptanmıştır.¹⁷

Öyleyse, öğretimin niteliği, ve malî yönden verimli olabilmesi için çağdaş bir üniversitenin öğrenci sayısı 3.000-20.000 arasında olmalıdır. Bu ilke, ancak ODTÜ gibi tüm fakülteler ve bağlı okullar bir kampüste yerleşmiş olduğu durumlarda geçerlidir. Örneğin, Ankara Üniversitesi gibi fakülteleri kentin dört bir köşesine serpiştirilmiş olursa ikili, ya da daha fazla harcamaların yapılacağı, yönetimin bütünlük değil, bir çeşit «Fakülteler Konfederasyonu» biçimi alacağı açıktır. Böyle bir üniversite düzeni, hem aynı üniversitenin çeşitli fakültelerinde birden çok aynı bölüm ya da kürsülerin olması, hem harcama, hem de öğretim personeli yönünden kaynakların boşuna harcamasına sebep olacaktır. Öte yandan, kütüphane, spor ve konferans salonu gibi sosyal tesisler için gereksiz yere fazla harcamalar yapılacaktır.

Yeni bir üniversite kurulurken dikkate alınacak bir başka husus da, bütün personelin (öğrenciler, öğretim kadrosu ve yönetici personel) evlerinden iş yerlerine geliş süresi yarım saati geçmemelidir. Ayrıca mevcut bina, laboratuvar, klinik vb olanaklardan en iyi biçimde yararlanma yolları aranmalıdır.¹⁸

Öte yandan, öğretim süresi de maliyeti son derece artırmaktadır. Örneğin, ülkemizde pratisyen hekimlerin hemen hepsi uzman olmak eği-

¹⁷ H. J. Perkin, *Innovation dans l'Enseignement Supérieur: Les Nouvelles Universités au Royaume-Uni*, OCDE, Paris, 1969, s. 19 ve devamı

¹⁸ Fazla bilgi için bkz: G. Oddie, *L'Utilisation Efficace des Ressources pour la Construction Scolaire*, OCDE, Paris, 1966

liminde olduğu gibi, her lise mezununun ülküsü de üniversiteye girmektir. Oysa, bir eğitim dizgesinde fakültelerin, akademilerin ve öteki yüksek okulların ayrı ayrı yerleri vardır. Hatta OCDE'ye üye ülkelerin çoğunda, kısa süreli yüksek öğretim üniversitelere göre daha fazla gelişmektedir¹⁹

Görülüyor ki, üniversite planlaması çok yönlü ve geniş kapsamlı bir konudur. Kuşkusuz üniversite sorunlarının her yönü ayrı ayrı incelenebilir. Ama, üniversitenin bütünlüğü ve dengeli gelişmesi için, her kesimin sorunlarının ortak yönlerini incelemek çalışmaları kolaylaştırmak açısından önerilebilir. Bu, genel bir planlama çerçevesinin çizilmesiyle sağlanabilir:

1 — Üniversite planlaması için, önce üniversitenin yapısı çözümlenmelidir. Burada, üniversite yöneticilerine yenilenecek üniversitedeki değişiklikleri öngörmek ve yönetim süreçlerini buna göre yeniden düzenlemek olanağı vermek, yani esnek bir planlama düzeni kurmak söz konusudur.

2 — Üniversitede planlama için gerekli yapı ve yönetimler saptanmalı ve bir dizge içinde sıralanmalıdır. Yani en geniş anlamda üniversitenin işlevleri belirlenmelidir. A. King'e göre bu işlevler şunlardır:²⁰

- Bilgileri öğretim ve kültür yoluyla yeni kuşaklara öğretmek.
- Bilgileri toplumun tümüne ulaşacak biçimde yaymak.
- Yüksek nitelikli işgücünü yetiştirmek.
- Siyasal iktidarlara göre özerk kuruluşlar olan üniversitelerin eleştiri merkezi görevini başarıyla yapmaları.

Üniversitelerde köklü reformlara girilirken, anılan işlevlerin dikkate alınarak, bu reformların bilimsel araştırmalara dayandırılması zorunludur. Böylece çağdaş üniversite yaratılabilir. Bu çağdaş üniversitenin temel özelliklerini Prof. Onushkin şöyle sıralamaktadır:

Çağdaş Üniversitenin Temel Özellikleri

1 — Öğrenimin içeriği ve yöntemi en son bilimsel araştırmaların sonuçlarına dayanan, öğretim programı ve yetiştirme düzeni sürekli olarak yenilenen bir öğretim sürecine sahip olmak.

2 — Birbirini tamamlayan ve zenginleştiren, öğretim ve araştırma programları arasında uyum sağlamak. Bu yolla gerçekten, üniversitede

¹⁹ Frederic Gaussen, *Le Monde*, 25 Novembre 1971

²⁰ *Quelques Problèmes de Développement de l'Enseignement Supérieur en Europe*, OCDE Anvers, 1969 s. 14 ve devamı

çok yararlı bir hava yaratılabilir. Öğrenciler yeni bilgiler edinmeye ve uygulamaya kolayca yöneltirler. Öğrencilere yaşamları boyunca tatbiki olma niteliğini koruyabilecek bilgi vermek olanaksızdır. Bu nedenle, kendi olanaklarıyla bilgilerini yenilemenin kurallarını üniversitede yaparak öğrenmeleri son derece önemlidir.

3 — Bilimsel araştırma alanında uluslararası ölçünlere uygun çalışmalar yapmak. Bu konuda, bir çok dalların inceleme konuları arasında uyumu sağlamak, özellikle çeşitli bilimlerin birleştiği noktalarda karmaşık araştırma tasarılarının gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak.

4 — Öteki işlevleri yanında, eğitimi geliştirmek ve araştırmalar yapmak amacıyla, yüksek düzeyde uzman yetiştirmek.

5 — Ekonomik kalkınmaya dolaysız katkısı olacak çeşitli dallardaki uzmanların niteliklerini geliştirmek ve bilgilerini yenilemek üzere belli bir işlevi benimsemek ve gerçekleştirmek için çaba harcamak.

6 — Yüksek öğretimi de kapsayan tüm eğitim düzeninin öğretim, yöntem, donatım ve ders kitaplarının hazırlanışında belli bir işlevi benimsemek ve yapmak.

7 — Öğretim süreci ve araştırma arasındaki uyumu sağlamak ve sürdürmek amacıyla, söz konusu çalışmaları kısa, orta ve uzun dönemde planlamak.

8 — Eğitim dizgesinin her düzeyinde öğretmenlerin yetiştirmeleri için belli bir görevi benimsemek ve bilgileri yenileme kurs ve seminerleri düzenlemek²¹

²¹ V. G. Onushkin *a.g.e.* s. 13-14

II. ÜNİVERSİTELERİMİZİN EKONOMİK SORUNLARI

Türkiye'de yüksek öğretime giderek artan eğitim istemi ve öğretim maliyeti, üniversitelerimizin, özellikle klasik üniversitelerimizin içinde buldukları süredurumu ve yapılarını değiştirmeyecek mi? Gerek bu eğitim istemini, gerek gittikçe artan yüksek nitelikli işgücü gereksinmesini karşılayabilmek için, bugünkü biçimiyle fakülte ve üniversite sayıları çoğaltılmalı mı, ya da daha az saygın ama daha çok iş yaşamına dönük, söz gelimi Fransa'daki Üniversite Teknoloji Enstitüleri (I.U.T.) ve Birleşik Amerika'daki «Junior Colleges» gibi yeni tip yüksek öğretim kurumları mı açılmalıdır?

İşte bu sorunları yanıtlamak için, öğrenci başına harcamaların (dar anlamda birim maliyetin) çözümlenmesi çok önemlidir. Maliyet çözümlenmesi sözcüğünden, yalnız dallara ya da öğretim düzeyine göre bir öğrencinin yetiştirme (formasyon) maliyeti değil, aynı zamanda bu harcamaların bileşenleri de anlaşılmalıdır. Ancak o zaman, öğretimin niteliğini değiştirmeden öğrenci başına birim maliyeti azaltmak, ya da aynı maliyetle daha nitelikli ve verimli bir öğretim için başlıca hangi öğelerin seçileceğini belirlemede maliyet çözümlenmesi iyi bir ölçü olabilir.

Ancak ülkemizde böyle bir girişim için mevcut istatistiksel veriler yetersizdir. Çünkü bugüne dek ne Devlet Planlama Örgütü ve Milli Eğitim Bakanlığı, ne de Üniversiteler maliyet sorunu üzerine eğilmemişlerdir. Ama yine de bütçe ödeneklerinden yararlanılarak bazı yüksek öğretim kurumları, özellikle özerk üniversiteler için «kuramsal maliyet», bir başka deyişle öğrenci başına birim cari harcamalar hesaplanabilir. Öyleyse önce, harcama ve maliyet kavramlarını tanımlamak yararlı olacaktır.

Harcama Kavramı

Eğitim harcamaları, genel kamu harcamalarından eğitim hizmetlerine ayrılan tüm harcamaların toplamıdır. Ulusal, özellikle okulsal düzeyde çoğu kez yanlış bilinmektedir. Bütçe ödenekleri söz konusu olunca, öğrenci başına ayrılan ödenekler, kesin hesap bütçelerine dayanılarak hesaplandığı zaman, öğrenci başına birim harcamalar demek daha doğru olur. Maliyet kavramı ise, eğitim hizmetlerinin «satış fiyatı» olmadığı unutulmaksızın, bir firmanın «üretim maliyeti» ya da «maliyet fiyatı» deyimlerine çok benzeyen bir muhasebe kavramıdır. Öğrenci başına birim harcamalar, öğrenci sayısı tahminlerinden yararlanılarak eğitim harcamalarını tahmin etmek, yani eğitim planlaması çalışmalarında projeksiyonlar yapmak için kullanılmaktadır.

Maliyet Kavramı

Yukarda sözü edilen harcamaların hesaplanması daha çok muhasebe tekniklerini, yani maliyeciyi ilgilendirir. İktisatçı için en ilginç olanı, kendine özgü bir anlamı bulunan, özellikle verimlilikle karşılaştırma yapılabilirdiği durumlarda, eğitimin maliyetidir. Maliyet kavramı, harcama kavramından daha geniş kapsamlıdır. Harcama eğitime ayrılan kaynakların parasal ifadesidir. İktisatçının esas kaygısı, kaynakların en uygun bölünüşü ve etkin biçimde kullanılmasıdır. Eğitimin maliyeti, bireyin öğrenimi için yapılan dolaysız ve dolaylı bireysel ve toplumsal harcamalar, vazgeçme maliyeti (coût d'opportunité), ve kazanç eksikliği (manque à gagner) maliyeti vb'nin toplamı ile bu öğrenimden dolayı bireyin sağlayacağı fazla ücret ve emekli aylıklarında alacağı fazlalıklar gibi ilerdeki toplam kazançları ve üretime yapacakları fazla katkıları karşılaştırılarak eğitimde «verimliliği» tahmin etmek için uygulanan klasik bir ekonomik çözümlemedir. Eğer fazla öğrenimden sağlanan ücret farkları, üretim artışına sebep oluyorsa, öğrenimin verimliliği ölçülebilir. Dolayısıyla bireyin ve toplumun eğitim harcamalarından sağladığı yararın, ekonomik anlamda ölçülmesi mümkün olur. Bu yararın oranı, kazanç fazlası ücretlerin (salaires différentiels) aktüalize edilmiş toplamıyla, eğitim maliyetlerini eşit kılan orandır. Bu oran, ortalama faiz oranından, ya da öteki alanlardaki yatırımların sağlayacağı yarar oranından yüksek olursa eğitim harcamaları verimlidir²²

Bu tanıma göre, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında²³ söz edilen eğitim maliyeti, gerçekte öğrenci başına birim harcamadır. Bu yazıda da her iki deyim aynı anlamda, yani harcama anlamında kullanılacaktır. Ancak, plandaki gibi hesaplanmış dar anlamdaki maliyetle, üniversiteler ve aynı üniversitenin çeşitli fakülteleri arasındaki eşitsizlikleri tam olarak açıklığa kavuşturmak, eğitim harcamalarını çözümlenmek olanaksızdır.

Ayrıca, üniversitelerde bina yapımının, bir başka deyişle yatırım harcamalarının ve öğrenci kapasitelerinin artışları arasındaki korelasyonu hesaplamak da, plan çerçevesinde yapılacak yatırımlara gösterge hazırlamak yönünden önemlidir.

Öğrenci sayısının artışı, bir yandan ortalama öğrenci başına birim harcamaların azaltılması, öte yandan teknik ilerlemenin sonucu olarak yeni öğretim alanlarına gereksinme duyulacağından maliyeti artıracığı

²² Eğitim harcamaları ve maliyeti kavramları konusunda fazla bilgi için bkz: F. Edding, *Méthodes d'Analyse des Dépenses d'Enseignement*, UNESCO, Paris, 1967 ve OCDE, *Quelques Problèmes*, adlı eser.

²³ T.C. Başbakanlık *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* s. 179.

için eğitim harcamaları çözümlemesinde çok önemli bir noktadır. Bununla birlikte, eğitim harcamaları incelenirken, özellikle yüksek öğretim konusunda ister istemez bazı yöntem sorunlarıyla karşılaşmaktadır.

Yöntem Sorunları

Üniversite harcamaları incelenirken, öğretim ve araştırma ayrımı nasıl yapılabilir? Biri ötekini etkilemez mi? Özellikle, Siyasal Bilgiler, İktisat, İşletmecilik vb. sosyal bilimlerde yapılan araştırmalar öğretimi dolaysız etkilemektedirler. Zaten çağdaş öğretim ilkelerinden biri de, öğretimin en son araştırma sonuçlarına dayandırılması değil midir?

Ama üniversitelerin bazı fakültelerinde, özellikle fen ve teknik dallarda öğretimden de ileri düzeyde araştırmalar yapılmaktadır. Ayrıca fakültelerde asistanların doktora ve doçentlik tezleri için yapılan harcamalar-henüz öğretim üyesi olmadıklarından aylıkları da dahil-araştırma giderleri mi, öğretim giderleri midir? Bir seçim yapılmak istenirse, eğitim harcamaları çözümlemesini basitleştirmek için, öğretim ve üniversitede yapılan araştırmaların bir bütün oluşturduğu kabul edilerek, tüm harcamaları öğrenci başına maliyete dahil edebiliriz. Gerçekten sorun ulusal düzeyde düşünüldüğü zaman, bir A fakültesinde yapılan araştırmadan, B fakültesindeki öğretimde yararlanılabilir. Uluslararası düzeyde de durum aynıdır. Öğretimi araştırma ile düşünmenin temel nedeni de bu görüştür.

Yönteme ilişkin ikinci sorun, eğitim giderlerinin öğretim düzeylerine göre ayrı ayrı hesaplanmasıdır. Bu, aynı öğretim kadrosunun hem temel bilimlerde, hem lisansda, hem de lisans-üstünde görevli bulunmaları nedeniyle olanaksızdır. Böyle bir girişim, ancak Birleşik Amerika'da «*Graduates Schools*» tipi kurumlarda başarılı olabilir. İlk bakışta, öğrenci sayısının azlığı, duruma göre öğretim üyelerinin en niteliklilerinin (Türk üniversite düzeninde en kıdemlilerinin) ders vermeleri ve ileri teknolojiyi zorunlu kılan araştırma çalışmaları nedeniyle doktora öğreniminin daha pahalıya mal olacağı düşünülebilir. Ama, bugünkü düzende bu pahalılığı sayısal olarak hesaplamak olanaksızdır.

Maliyet çözümlemesinin temelini oluşturacak öğrenci sayısına gelince, nasıl bir seçim yapmak gerekir? Öğretim yılı başında, yaklaşık olarak Aralık ayı ya da 15 Haziran mevcutları mı dikkate alınmalıdır? Öğretim yılı başındaki kayıtlar biraz abartılmış olabilir. Derslere devam zorunlu olmayan fakültelerde bu kayıtlar çok önemli değildir. O zaman, devamın en iyi ölçüsü, sınavlara giren ve başarı gösteren öğrenci sayısıdır.

Ancak ülkemizde istatistiksel veriler böyle ayrıntıları kapsamadığından, üniversitelerde eğitimin etkinliğini hesaplamak olanaksızdır. Ayrıca, giderek yaygınlaşan sömestr ve sınıf geçme yerine ders geçme düzeni de, bir sınıftan bir üst sınıfa geçen öğrencinin maliyet hesabını büsbütün güçleştirmektedir. Öyleyse en iyisi, mezun öğrencinin maliyetini hesaplamaktır. Ama böyle bir seçim de, mezun olmadan fakülteden ayrılanların almış oldukları formasyonu ve sınıfta kalanların ve terkedenlerin topluma ve ailelerine yükledikleri malî külfeti bilmemezlikten gelmek demek olur.

Eğitim harcamaları çözümlemesinde bir başka sorun da, istatistiklerin bu amaç için hazırlanmamış olmasıdır. Oysa, harcamalar ve öğrenci sayısı vb istatistiklerin uluslararası ölçünlere göre hazırlanması, hem ekonomik araştırmalar için, hem de uluslararası karşılaştırmalarda yararlı olabilir. Bu yazıda, öğretim yılı sonu itibariyle Devlet İstatistik Enstitüsünce yayınlanan rakamlardan yararlanılmıştır.

1960-1969 döneminde üniversitelerimizde maliyet çözümlemesine geçmeden önce, aynı dönemde ülkemizin eğitimine ayırmış olduğu malî çabaya kısaca göz atmak yararlı olacaktır.

Türkiye'nin Eğitim Alanında Malî Çabası

Bir ülkenin eğitim alanındaki malî çabasını değerlendirmek için kabul edilmiş kesin ölçütler yoktur. Ama bir ölçü aracı olarak, özellikle uluslararası karşılaştırmalarda, gayri safi milli hâsıla (G.S.M.H.), milli gelir, toplam kamu harcamaları vb ölçütleri bir çok eğitim iktisatçıları kabul etmektedirler.

Öte yandan, eğitim harcamalarının gelişimini ekonomik büyümeye göre incelemek, kamu kesimi kalkınmasında ekonomik ölçütler aramak anlamını taşır. Böylece, bir ölçüde hem siyasal iktidarlarca izlenen politikanın yarar ve sakıncalarını, hem de planlama açısından başlıca eğilimleri —özellikle uzun dönemli prespektif planlama söz konusu olduğu zaman— saptamaya yardım edecektir. Ekteki Grafik ve Çizelge 2, son on yıllık dönemde ülkemizin eğitim harcamalarının gelişimini göstermektedirler. Bunlardan şu sonuçlar çıkarılabilir:

1 — 1960-1969 döneminde toplam kamusal eğitim harcamaları% 137 oranında artmıştır. Yıllık ortalama artış oranı % 10,1'dir. Bu oran ileri sanayi ülkelerinde gözlenen orana yakındır.²⁴ Ülkemizin eğitime ayır-

²⁴ Aynı oran 1958-1967 yılları ortalaması olarak Fransa için % 15, Hollanda % 14,9 Norveç 12,8 ve Birleşik Amerika için de % 11,1'dir. (kaynak OCDE monografileri)

miş olduğu cari kamu harcamaları için aynı artışlar sırasıyla % 102 ve % 8,1'dir. Toplam ve yatırım harcamaları gelişimindeki bu farktan, yatırım harcamaları evriminin cari harcamalar evrimine göre daha düzenli, istatistiksel olarak doğrusal olduğu anlaşılmaktadır (bkz Gr.1)

2 — 1960 yılında, eğitim harcamaları G.S.M.H'nin % 2,47, milli gelirin % 2,60 ve toplam kamu harcamalarının % 17,0'sini oluşturmaktadır. Aynı oranların 1965'de, sırasıyla % 4,10, %4,34 ve % 20,5 olmasına karşın, 1969'da % 3,52, % 3,72 ve %17,9 olmuştur. Görüldüğü gibi, Türkiye'nin eğitimine ayırmış olduğu malî kaynaklar 1965'e dek düzenli olmuştur. 1965'den sonra bir duraksama gözlenmektedir. Bunun başlıca iki nedeni olabilir:

A — İstatistiksel verilerden doğabilecek yanlışlıklar: Sözelimi Devlet İstatistik Enstitüsü yayınlarında son dört yıl için, 1966, 1967, 1968 ve 1969 incelemeye konu olan ekonomik ölçütlere ilişkin rakamların geçici olduğuna işaret edilmiştir.²⁵

Öte yandan eğitim bütçesinden yalnız Milli Eğitim Bakanlığı bütçeleri incelendiğinde, 1965-1969 dönemini kapsayan her yılda harcamaların bütçesel yasaların öngördüğünden daha fazla gerçekleştiği görülmektedir. Öyleyse, kesin hesap bütçe yasalarına göre değil, ayrılmış ödeneklere göre yapılmış olan bu hesaplamalarda da yanılma payı olabilir.

B — İncelememize konu olan dönemde kuramsal olarak eğitim bütçesini artıracak iki yasa kabul edilmiştir.

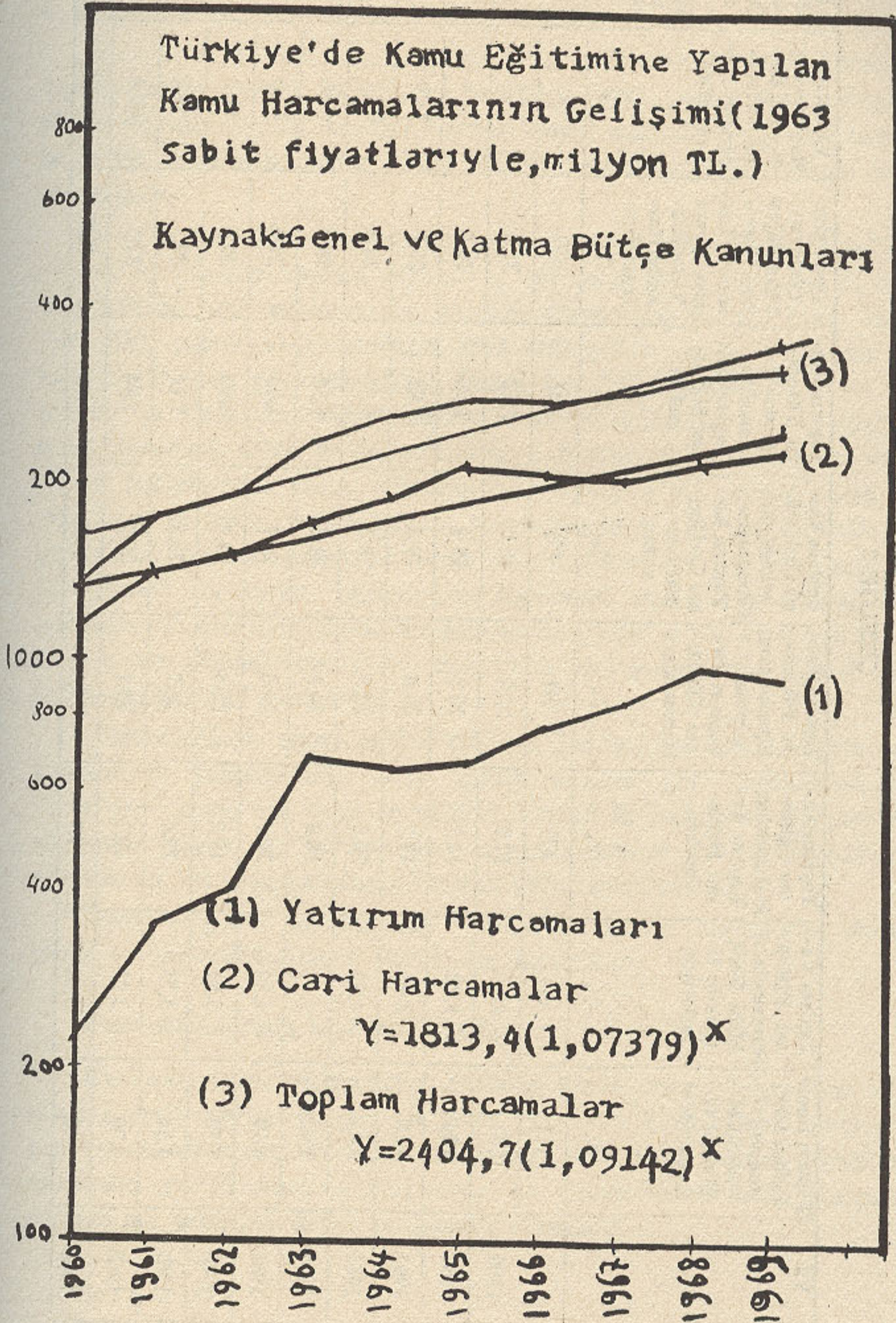
İlki 1961'de yürürlüğe giren, bütün çağ nüfusunun 1972 yılı sonunda okullaştırılmasını öngören —bu sonradan eğitim planımızın da amacı olmuştur— 222 sayılı yasa. Yalnız bu yasa gereği gibi uygulanmamıştır. Bu nedenle de amaca ulaşamamıştır.

İkincisi, 16 Ağustos 1961 tarih ve 351 sayılı Kredi ve Yurtlar Kurumu kuruluş yasasıdır. Buna göre, Maliye Bakanlığının Kuruma her yıl en az 40.000.000 lira yardımda bulunması öngörülmüştür. Ama 1960-69 döneminde, Maliye Bakanlığı anılan Kuruma yalnız bir kez, 1968 üniversite olaylarını izleyen 1969 yılında 40.000.000 liralık bir yardımda bulunmuştur.

3 — Çizelge 2'den anlaşıldığına göre, 1969 yılında, yüksek öğretim toplam kamu harcamaları, toplam eğitim harcamalarının % 36,6'sını oluşturmuştur. Yani bu da yine, 1968 olaylarından sonra yüksek öğretim harcamalarının öğrenci sayısına oranla daha hızlı attığını kanıtlamaktadır.

²⁵ Türkiye Milli Geliri, DİE, yayın No. 607, Ankara, 1970

Grafik: 1

ÇİZELGE 2

Yıl	Toplam Kamu Eğitim Harcamaları / G.S.M.H (Faktör fiyatlarıyla)	Toplam Kamu Eğitim Harcamaları / Milli Gelir (Faktör fiyatlarıyla)	Toplam Kamu Eğitim Harcamaları / Toplam Kamu Eğitim Harcamaları	Toplam Resmi Öğretim Harcamaları / Toplam Resmi Eğitim Harcamaları	Toplam Resmi Öğretim Harcamaları / Toplam Resmi Eğitim Harcamaları	Toplam Resmi Öğretim Harcamaları / Toplam Resmi Eğitim Harcamaları	Toplam Resmi Öğretim Harcamaları / Toplam Resmi Eğitim Harcamaları	Üniversite Olmayan Yükseköğretim Harcamaları / Toplam Resmi Yükseköğretim Harcamaları	Üniversite Harcamaları / Toplam Resmi Öğretim Harcamaları	Burs, Kredi, Yurtlar vb. gibi Özel Öğrenci Harcamaları / Toplam Resmi Yükseköğretim Harcamaları
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	
1960	2,47	2,60	17,0	21,9	18,8	3,72	21,4	72,2	6,4	
1961	3,24	3,42	18,7	18,8	18,0	3,52	20,6	72,4	7,0	
1962	3,24	3,42	17,7	26,6	19,6	3,82	22,0	71,9	6,1	
1963	3,85	4,03	20,0	22,9	18,2	4,57	24,0	64,7	11,3	
1964	3,92	4,14	18,8	24,3	21,3	4,57	29,2	63,0	7,0	
1965	4,10	4,34	20,5	22,5	20,7	4,65	29,0	62,0	9,0	
1966	3,70	3,91	19,2	25,5	22,7	4,90	30,6	61,2	8,2	
1967	3,56	3,75	19,6	26,2	23,3	5,14	29,7	59,8	10,5	
1968	3,70	3,91	20,1	29,1	26,2	5,84	32,1	60,4	7,5	
1969	3,52	3,72	17,9	36,6	29,8	6,55	30,0	62,8	7,2	

Yüksek öğretim harcamalarının hem genel kamu harcamalarına, hem de kamusal eğitim harcamalarına göre çok hızlı artış gösterdiği 4., 5. ve 6. kolonların incelenmesinden anlaşılmaktadır.

4 — 7. ve 8. kolonlara göre, bu artışın üniversitede değil, üniversite dışında kalan yüksek öğretimde olduğu dikkati çekmektedir. Konuya planın yüksek nitelikli insangücü gereksinmesi açısından bakıldığı zaman, böyle bir politika izlemekle düşük nitelikli eğitime «prim» verildiği anlaşılmaktadır.

5 — 9. kolondan edinilen bilgi de, son on yıllık dönemde (1960-1969) yüksek öğretimdeki toplam öğrenci % 167 yani, yıllık ortalama % 11,6 oranında bir artış göstermesine karşılık, öğrencilere yapılan burs, kredi, yurt, ilâç, tedavi, vb yardımların 1961-1969 yılları arasında hemen hemen hiçbir artış göstermediğidir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, bu sonucu şu ifadelerle doğrulamaktadır. «1966-1967 ders yılında eğitimin genel görünüşü tablo 84'de verilmiştir ...Kabiliyetli olanların eğitimin en üst kademelerine kadar yükselmelerini sağlayıcı bir sistem, yeterli sayıda burs ve yatılı okuma imkanı yaratılamamıştır. Bu alanda sağlanan imkânların toplam öğrenciye oranı bakımından son yıllarda gerileme olmuştur»²⁶ Bu sorun, eğitimimizin toplumsal stratejisi yönünden çok önemlidir ve belirtilen yönde bir gelişim de planın temel ilkelerine taban tabana ters düşmektedir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma planı, eğitsel ilkeleri aşağıdaki gibi saptamıştır.

«Vatandaşların temel eğitim üstünde Devletçe sağlanan eğitim imkânlarından yararlanması, fırsat eşitliği ilkesine göre düzenlenecektir. Buna göre geniş bir burs ve yatılılık sistemi ile kabiliyetli öğrencilerin ekonomik güçleri ve buldukları çevrenin şartları ile kısıtlanmaksızın eğitimin en üst kademelerine çıkmaları gerçekleştirilecektir.»²⁷

Genel çizgilerle eğitimimizin sorunlarına kısaca değindikten sonra, şimdi de üniversitelerimizin durumunu inceleyelim.

Üniversitelerimizin Maliyet Sorunları

Kuşkusuz üniversitelerimizin, özellikle klasik üniversitelerimizin kendilerini yenileyememelerinde, on yıldır planlama birimlerinin kurulamamış olması, vb nedenlerin etkisi önemlidir. Ama temel neden, ulusal bir üniversite politikasının saptanmamış ve üniversitelerimizin ekonomik sorunlarına yeterince değer verilmemiş olmasıdır.

²⁶ a.g.e. s. 159

²⁷ a.g.e. s. 158

Türk Üniversitesinin ekonomik ve toplumsal alanlarda kaydedilen hızlı gelişmeye ayak uyduramaması, en belirgin biçimde 1968'lerde kendini göstermiştir. Siyasal iktidarlar, örneğin Fransa'da olduğu gibi, patlamayı izleyen aylarda soruna gereken ilgiyi göstermemiş ve yasal bir çözüm yolu bulmamıştır. Bu, giderek Türk Üniversitesinin, öteki bazı ülkelerde olduğu gibi, ülkemizin çeşitli sorunlarının şiddetle tartışıldığı ve sonradan kavgaya dönüştürüldüğü bir merkez olmasına ve kamuda haklı olarak kazanmış olduğu saygınlığın bu kavgalardan zarar görmesine yol açmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi, eğer bugün büyük üniversitelerimiz eskimişse, ülkemizin gereksinmelerini karşılayamamakta ve dengesiz bir gelişim içinde bulunuyorlarsa, bunun temel nedeni ekonomiktir. Bu açıdan, üniversite harcamalarının çözümlenmesi aydınlatıcı olabilir.

Üniversite Harcamalarının Çözümlemesi

1969 yılında, Üniversite öğrencileri toplam yüksek öğretim öğrencilerinin % 64'ünü ve Üniversiteye ayrılmış ödenekler de toplam yüksek öğretim bütçesinin % 62,8'ini oluşturuyordu. Öyleyse, Üniversitenin yüksek öğretimde önemli bir yeri vardır.

1960-1969 yılları arasında, üniversite harcamalarının gelişimi iki kısımda özetlenebilir.

1 — Bu dönemde, üniversite yatırımlarının gelişimi düzenli olmamıştır. Ayrılmış ödenekler % 73,2 - 96,2 oranında gerçekleşebilmiştir. Yatırım harcamaları (kamulaştırma, yapım ve donatım) gelişiminin düzensiz olması, Türk Üniversitesinin perspektif ya da uzun dönemli planlanmadığını kanıtlamaktadır. Eğer yapım harcamaları, bir ölçüde, üniversitelerde kapasite artırmanın ölçütüyse, donatım harcamaları da, öğretim niteliğinin ölçütlerinden biridir. Yani, Üniversitelerin belirlenmiş bir yüksek öğretim politikası yönünde gelişmelerini sağlamak için, siyasal iktidarların elinde çok önemli olanaklar vardır. Makro açıdan incelenecek olursa, 1960-1969 arası, üniversiteye ayrılan yatırım harcamaları, 1963 sabit fiyatlarıyla, 1.444.373.218 liradır. Aynı dönem için öğrenci sayısı 29.527 artmıştır. Buna göre bir öğrencilik kapasite artışı:

$$\frac{1.444.373.218}{29.527} = 48.917 \text{ liraya mal olmuştur.}$$

1960-1968 döneminde, kesin hesap bütçelerine göre aynı yer, sabit fiyatlarla

$$\frac{919.122.828}{21.245} = 43.263 \text{ liraya mal olmuştur.}$$

2 — Üniversitelere ödenek ayrılırken saptanmış hiçbir ölçütün olmaması nedeniyle, 1960-69 döneminde, gerek cari, gerek yatırım harcamaları için, yeni üniversitelere daha çok ödenek ayrılmıştır. Bu üniversitelerin yatırım harcamalarındaki fazla artış, yeni olmaları nedeniyle normal karşılanabilir. Ama öğrenci sayısına oranla cari harcamalarının çok fazla artmasının açıklanması gerekir. Tutarlı bir üniversite politikasının benimsenmemiş olması, dengesiz üniversite gelişimine yol açmıştır. Bu noktayı açıklığa kavuşturmak için, klasik (*) ve yeni üniversiteleri ayrı ayrı incelemek anlamlı olacaktır.

ÇİZELGE 3

1940-1949 Döneminde Türk Üniversitelerinde Öğrenci Sayısı ve Harcamaların Gelişimi (%)

Öğrenci Sayısı	1940	1945	1949
Klasik Üniversiteler	98,3	93,5	93,2
Yeni Üniversiteler	1,7	6,5	6,8
Toplam	100,0	100,0	100,0
Cari Harcamalar			
Klasik Üniversiteler	89,4	79,9	56,4
Yeni Üniversiteler	10,6	20,1	43,6
Toplam	100,0	100,0	100,0
Toplam Harcamalar			
Klasik Üniversiteler	81,6	75,0	52,1
Yeni Üniversiteler	18,4	25,0	47,9

Çizelge 3'den, üniversitelerimize ödenek ayrılırken, özellikle cari harcamalar için, öğrenci sayısının ölçüt olarak alınmadığı anlaşılmaktadır. Öyleyse hangi ölçüte göre ödenekler ayrılıyor?

Ödenekler konusunda, Fakülteler arasındaki dengesizlik üniversitelerden daha da belirgindir. Söz gelimi, 1961 yılında Ankara Üniversitesi'nin bir fakültesi olan Hacettepe Tıp Fakültesi, 1967 yılına dek bu üniversitenin, bütçesi en yüksek fakültesi olmuştur. 1967 yılında Hacettepe Tıp Fakültesi öğrenci sayısı, Ankara Üniversitesi öğrenci sayısının % 6,8'ini oluştururken, Üniversite, bütçesinin % 34,6'sını bu fakülteye ayırmıştır. Ankara Üniversitesi 1960- 1967 dönemi cari harcamaları % 99,8 oranında bir artış kaydetmiş, ama bunun % 65,1'i Hacettepe Tıp Fakültesine harcanmıştır. Personel harcamalarında da durum aynıdır. Gerçekten, 1960-1967 döne-

* Klâsik Üniversiteler sözcüğünden Ankara, İstanbul, İstanbul Teknik ve Ege Üniversiteleri anlaşılmalıdır.

minde Ankara Üniversitesi personel giderleri % 79,2 oranında artmıştır. Bunun da % 49,5'i Hacettepe Tıp Fakültesi personeline ödenmiştir. Hacettepe Üniversitesinin Ankara Üniversitesinden ayrılması ve bugünkü Hacettepe Üniversitesi Rektörünün de, bu ayrılıştan önce iki dönem Ankara Üniversitesi Rektörlüğü yapması, Ankara Üniversitesinin çok aleyhine olmuştur.

ÇİZELGE 4

Harcamalar ve Öğrenci Sayısı Yönünden Ankara Üniversitesinin
Türk Üniversitesi İçindeki Yeri (%)

	1960	1965 (*)	1969
Öğrenci Sayısı	36	32	28
Toplam Harcamalar	27,9	32,3	15,6

Aynı olumsuz yönde gelişmeyi İstanbul Üniversitesi için de gözlemek mümkündür.

ÇİZELGE 5

Harcamalar ve Öğrenci Sayısı Yönünden İstanbul Üniversitesinin
Türk Üniversitesi İçindeki Yeri (%)

	1960	1965	1969
Öğrenci Sayısı	50,2	48,5	47,2
Cari Harcamalar	31,0	24,3	22,2
Yatırım Harcamaları	10,5	11,9	12,2

Aynı üniversitenin çeşitli fakülteleri arasında da çok önemli farklar vardır.

ÇİZELGE 6

İstanbul Üniversitesi Hukuk ve Tıp Fakültelerinin (Üniversitenin
Toplam Öğrenci ve Harcamaları İçindeki Yeri %)

	1960	1965	1969
Hukuk Fakültesi.			
Öğrenci Sayısı	26,1	35,4	35,0
Cari Harcamaları	5,7	6,5	4,1
Tıp Fakültesi			
Öğrenci Sayısı	11,5	13,9	12,1
Cari Harcamalar	43,1	39,3	43,9

* Hacettepe Tıp Fakültesi dahil. (1965 yılında)

ÇİZELGE 7

1960-1969 Dönemi Öğrenci Başına Birim Maliyet (1963 sabit fiyatlarıyla)

Ankara Ü.			1960	1965	1969	İ.Ü.			1960	1965	1969
Personel	(1)	2,148	2,565	2,658	Personel	(1)	1,470	1,721	1,676		
Yönetim	(2)	516	632	895	Yönetim	(2)	416	484	684		
Araştırma	(3)	.12	242	319	Araştırma	(3)	50	64	64		
Öğrenci	(4)	37	26	88	Öğrenci	(4)	26	28	106		
İşletme maliyeti *	(5)	2,713	3,465	3,960	İşletme maliyeti *	(5)	1,962	2,297	2,530		
Toplam maliyet	(6)	3,189	3,822	4,349	Toplam maliyet	(6)	2,248	2,563	2,826		
Ege Ü.						İ.T.Ü					
Personel	(1)	10,117	14,164	8,697	Personel	(1)	5,871	6,659	4,877		
Yönetim	(2)	3,866	3,274	3,596	Yönetim	(2)	1,366	1,657	1,442		
Araştırma	(3)	107	2,234	1,527	Araştırma	(3)	50	157	596		
Öğrenci	(4)	83	187	306	Araştırma o	(4)	102	197	418		
İşletme maliyeti *	(5)	13,996	19,859	14,126	Toplam maliyet	(5)	7,389	8,670	7,333		
Toplam maliyet	(6)	16,421	21,968	15,659							
O.D.T.Ü.						Hacettepe Ü.					
Personel	(1)	12,911	6,429	7,192	Personel	(1)	—	23,543	9,620		
Yönetim	(2)	13,498	7,512	2,410	Yönetim	(2)	—	14,847	7,706		
Araştırma	(3)	182	511	452	Araştırma	(3)	—	956	411		
Öğrenci	(4)	2,902	1,702	506	Öğrenci	(4)	—	20	504		
Toplam maliyet	(5)	29,493	16,154	10,560	İşletme maliyeti *	(5)	—	39,366	18,241		
					Toplam maliyet	(6)	—	48,320	22,068		
Atatürk Ü.						KTÜ					
Personel	(1)	—	5,318	9,632	Personel	(1)	—	3,739	7,016		
Yönetim	(2)	—	2,724	2,859	Personel	(2)	—	6,821	2,181		
Araştırma	(3)	—	768	364	Araştırma	(3)	—	476	340		
Öğrenci	(4)	—	296	162	Öğrenci	(4)	—	11,081	9,642		
İşletme maliyeti *	(5)	—	9,106	13,017	Toplam maliyet	(5)	—	11,081	9,642		
Toplam maliyet	(6)	—	—	13,142							

* Tıp Fakülteleri hastaneleri dahil.

** Üniversiteler ortalaması, öğrenci başına dolaysız harcamalar 3.635 5.042 5.652

*** Üniversiteler ortalaması, öğrenci başına dolaylı harcamalar 226 310 265

Üniversiteler ortalaması, öğrenci başına toplam harcamalar 3.816 5.352 5.917

** Üniversiteler bütçesine göre hesaplanmış işletme giderlerinin öğrenci başına maliyeti.

*** Kredi ve Yurtlar Kurumu, Medico-Sosyal Merkezi vb ortak giderlerin öğrenci başına maliyeti.

Tıp Fakülteleri bütün üniversitelerde çok pahalıya mal olan fakültelerdir. Ama yine de öğretimin verimliliği artırılarak, ayrılan ödeneklerin etkin biçimde kullanılması sağlanabilir.

Üniversite ve Fakülteler arasındaki harcama farkları, öğrenci başına birim harcamalarla daha açık seçik ortaya çıkacaktır.

Öğrenci Başına Birim Cari Harcamalar

Öğrenci başına birim harcamaların ayrıntılarına geçmeden, makro düzeyde maliyetin başlıca öğelerine değinmek yararlı olacaktır. Öğrenci başına maliyet incelenirken, her çeşit harcamalar toplanmalıdır. Genel kamu harcamaları çözümlenmesinde olduğu gibi, eğitim, özellikle üniversite harcamaları söz konusu olduğu zaman da, harcamalar iki grupta incelenebilir: Cari ve yatırım. Cari harcamalar da:

a — Her kurumun kendi bütçesindeki işletme giderleri;

b — Kurum dışındaki Kredi ve Yurtlar Kurumu, Mediko-Sosyal Merkezi vb kurumların bütçesiyle ayrılmış ortak ödeneklerden öğrenci başına yapılan harcamalar olarak iki kısımda ele alınabilir. Bu yazıda, ayrıca her Üniversite ya da fakültenin işletme giderleri dört ayrı kalemde incelenmiştir:

— Personel giderleri

— Yönetim giderleri

— Araştırma gideleri

— Öğrenci giderleri (yurt, burs, tedavi, ilâç yardımı, spor, vb)

— Tıp Fakülteleri hastane giderleri.

Çizelgeden anlaşıldığına göre, İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde öğrenci başına birim cari harcamalar, üniversiteler ortalamasının altında, öteki üniversiteler birim harcamaları da üniversiteler ortalamasının üstündedir.

ÇİZELGE 8

Ankara ve İstanbul Üniversitelerinin Bazı Fakültelerinde Öğrenci Başına Birim Cari Harcamalar (1963 sabit fiyatlarıyla) TL.

	1960	1965	1969		1960	1965	1969
A.Ü. Tıp F.	13.963	17.323	15.358	A.Ü. DTCF	1.666	1.123	1.282
(Hastane ile)	20.800	22.114	20.348	İ.Ü. Ede. F.	1.631	1.213	1.233
İ.Ü. Tıp F.	5.938	5.415	5.316	A.Ü. Huk. F.	300	605	760
(Hastane ile)	8.432	7.134	6.822	İ.Ü. Huk. F.	490	465	334
A.Ü. Veteriner F.	5.163	11.353	12.916	A.Ü. Fen F.	2.795	2.534	2.989
A.Ü. Ziraat F.	3.863	5.919	7.372	İ.Ü. Fen F.	1.463	5.153	2.133
İ.Ü. Orman F.	2.009	2.876	3.209	A.Ü. SBF	3.100	3.853	4.216
				İ.Ü. İktis. F.	611	1.193	1.351
				İ.Ü. İşlet. F.	—	—	15.181

Kaynak: M. Âdem, "Les Aspects Economiques de l'Enseignement Supérieur en Turquie 1960-1969", Paris Üniversitesi (Sorbonne) doktora tezi (teksir), Nisan 1971.

Yukarda kısaca özetlemeye çalıştığımız üniversitelerimizin planlama ve ekonomik sorunlarının çözümü için şu önerilerde bulunulabilir.

1 — Üniversitelerimizin çeşitli sorunları, özellikle planlama ve ekonomik sorunları üzerine bilimsel araştırmaların yapılması, bu araştırmaların ışığı altında reform tasarılarının hazırlanması.

2 — Değişik yasalarla kurulmuş ve yönetilmekte olan «Türk Üniversitesi»lerinin bütünleşmiş «Türk Üniversitesi»ne dönüştürülmesi. Bu, ancak tüm üniversitelerimizi kapsamı içine alan tek bir üniversite yasası ve bu yasanın üniversiteleri ulusal düzeyde bir kuruluşa bağlaması ile mümkündür. Bu kuruluşun yetki ve yönetsel yapısı ayrıca tartışılabilir.

En yeni Üniversite yasalarından biri olan 1968 Fransız yasası iki «Meclis» düzenini getirmiştir.

a — *Ulusal Yüksek Öğretim ve Araştırma Konseyi*. Bu konseyin başkanı olan Milli Eğitim Bakanından başka 90 üyesi vardır. Bunun 54'ü Üniversite temsilcisi, 6'sı Üniversite dışındaki yüksek öğretim kurumlarının temsilcisi ve geri kalan 30 üye de Milli Eğitim Bakanı tarafından dışardan atanır.

Üniversite temsilcisi 54 kişiden 20'si üniversite öğretim üyesi, 12'si öteki öğretim kadrosu üyelerinden (asistan, okutman vb), 17'si öğrenci temsilcisi, 5 kişi de üniversitenin yönetim, teknik ve hizmetliler temsilcileridir.

Milli Eğitim Bakanı tarafından atanacak 30 üyeden üçü Ulusal Meclis, ikisi Senato üyesi parlamenter, ayrıca on üye de toplumsal ve meslekî örgütlerin sorumlularından oluşur. 1968 Üniversite Reform yasasının uygulanmasına ilişkin kararnameye göre, Konsey üyelerinin görev süresi üç yıldır. Aynı kararname, Konseyin 15 üyesinin sürekli görev yapacağını, ayrıca 20 üyeli bir Bilim Komisyonu kurulmasını da öngörmüştür.

b — Bir çeşit Batı Almanya üniversite düzenindeki gibi, *Üniversite Başkanları (Rektörleri) Sürekli Konferansı*.

Bu ikinci üniversite «meclisinin» yetkileri:

aa — Üniversitelerin ortak sorunlarını incelemektir. Burada Konferansa üyelerden biri başkanlık eder, gündemini ve çalışma yöntemini Konferans kendi saptar ve gerekli gördüğü kararları alır.

bb — Milli Eğitim Bakanının sorduğu sorular konusunda görüşünü belirtmek. Bu sorular, bütçelerin bölünüşü, Üniversitelerarası ve uluslararası işbirliğine ilişkin olabilir. Bu durumda, gündemi Milli Eğitim Bakanı hazırlar, Konferansı toplar ve başkanlık eder.

Üniversiteler, İngiltere'de de iki «meclisli»dir: Üniversitelerin baskı grubu olarak bilinen *Üniversite Başkanları Konferansı* ve 22 üyeli «*University Grants Comitee*»

3 — Ulusal bir üniversite politikası saptanmalıdır. Buna göre:

a — Bugün (1969-70) üniversite öğrencilerinin % 90'ı İstanbul-Ankara ve İzmir'deki üniversitelerde öğrenim görmektedirler. Bu, 1968 öncesi Paris (Sorbonne) Üniversitesi kadar merkeziyetçidir. Bölgesel ekonomik ve toplumsal kalkınma amaçlarına uygun olarak üniversite hizmeti yurdumuza dengeli biçimde dağıtılmalı ve yöreselleştirilmelidir.

b — Yönetimi rasyonel ve öğretimi verimli kılmak için, bir üniversitenin öğrenci sayısı 10-20 bini geçmemelidir. İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi gibi büyük üniversitelerimiz bölümlenmelidir. Örneğin, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler-Hukuk-Eğitim, Tıp-Dil ve Tarih Coğrafya ve Dış Hekimliği Yüksek Okulu, Ziraat-Veteriner, İlâhiyat-Fen ve Eczacı Fakültelerinden oluşan, ortalama 6-10 bin öğrencili dört üniversiteye ayrılabilir. Böylece üniversite içinde bütünlük sağlanabilir, yönetim etkin kılınabilir. Yoksa «Fakülteler Konfederasyonu» görünümü sürüp gider.

4 — Her üniversitenin Ulusal Üniversite Planlama örgütüne bağlı ve Üniversitenin her türlü planlama, ekonomik ve malî sorunlarından

sorumlu bir Bürosu olmalıdır. Böylece Üniversitelerimizin de plan disiplinini benimsemeleri ve uygulamaları sağlanmış olur.

Görülüyor ki çağdaş üniversite yönetimi giderek karmaşıklaşmıştır. Çünkü bugünün üniversitesi yerel, ulusal ve uluslararası işlere her geçen gün biraz daha fazla katılmakta, dolayısıyla çalışma alanı gittikçe genişlemektedir. Bu durumda çağdaş üniversitenin geleneksel yönetim yöntemleriyle işletilmesi olanaksızdır. Yoksa üniversiteler, halen ülkemizde olduğu gibi, hızla değişen toplum ve gereksinmelerine yeterli olamaz. Tüm üniversitelerimizin çağdaşlaşmaları mümkündür ve arzu edilir.